

Redaktorių nuostatos: demokratijos poreikis

JURGITA GIRČIENĖ

Vilniaus universitetas, Saulėtekio al. 9, 10222 Vilnius

El. paštas jurga.girce@gmail.com

Straipsnyje, remiantis pusiau struktūruotų interviu medžiaga, nagrinėjamos kalbos redaktorių nuostatos. Pristatomas šios specifinės kalbinės bendruomenės dalies – tarpininkų tarp tekstų autorių ir skaitytojų – požiūris į visuomenei aktualios leksikos norminimą. Siekiama atskleisti, kokią įtaką, redaktorių akimis, Lietuvoje tebegyvuojanti purizmo – leksikos gryninimo – tradicija daro variantų pasirinkimui bei teksto komunikaciniam poveikui. Taip pat aiškinamasi, kaip redaktoriai apskritai vertina esamą situaciją, pritaria jai ar pageidauja pokyčių.

Raktažodžiai: redaktorių nuostatos, požiūris į leksikos norminimą ir jo įtaką variantų pasirinkimui bei teksto komunikaciniam poveikui, demokratijos poreikis

IVADAS

Lietuvoje tebegyvuojanti purizmo, arba kalbos gryninimo, tradicija kalbinės bendruomenės dažnai vertinama pagal jai pastebimiausią – žodyno – sluoksnį. Bene daugiausia diskusijų kyla dėl naujų, aktualias realijas įvardijančių žodžių, paprastai skolinių, norminimo, ypač dėl jų keitimo lietuviškais atitikmenimis [plačiau žr. 10; 11; 12, 17–29].

Kalbinėse rekomendacijose kaip vartotini variantai paprastai pateikiami arba lietuviški naujųjų skolinių atitikmenys, arba, jei tokių nesama, maksimaliai įmanomai adaptuotos skolinių formos (plg. *Bendruosiuose naujųjų skolinių norminimo principuose* nurodytus du pagrindinius norminimo būdus: norminimas adaptuojant ir norminimas keičiant atitikmeniu [2]). Pastaraisiais metais radosi rekomendacijų, derinančių abu būdus: kaip vartotini variantai pateikiama ir adaptuota forma, ir atitikmuo. Taigi kalbinių rekomendacijų tikslas – iš vartosenoje funkcionuojančių naujos realijos pavadinimų variantų išrinkti, rekomendacijų kūrėjų nuomone, tinkamiausią (kartais – tinkamiausius), vadinasi, mažinti variantiškumą (1).

Sociolingvistiniai tyrimai rodo, kad „už kalbos variantiškumo visada slypi kalbos vertinimas“ [15, 168; cit. iš 30, 49]. Būdami ne tik lingvistinių, bet ir vertybinių sistemų

(1) Tiesa, kalbant apie *Bendruosius naujųjų skolinių norminimo principus* (2007) paminėtina, „kad specifinės vartosenos žodžiai (žargonybės, profesionalizmai, specialieji terminai), nepretenduojantys į viešąją vartoseną, normintinais naujaisiais skoliniais nelaikomi, normos požiūriu nevertinami ir į norminamąsias rekomendacijas netraukiami dėl stilistinių ar sociopsichologinių priežasčių vartojami skoliniai, kuriais siekiama stilistinio poveikio ar kurie rodo tam tikrą socialinę vartotojo tapatybę“.

dalys, kalbos variantai veikia kaip sociosemiotiniai ištekliai – susieti su socialinių reikšmių kompleksais, skirtingi variantai strategiškai pasitelkiami įvairiems tikslams įvairiausiose kontekstuose [16; 18, 31–32; cit. iš 30, 49–50]. Variantai, be komunikacinio turinio, visada turi vertinamąjį asmens ar grupės identifikavimo(si) aspektą [plačiau žr. 30, 49 ir t. t.]. Variantiškumas – viena iš esminių kalbos ypatybių – nuo pirmųjų sociolingvistikos tyrimų yra siejamas su kalbos vartotojų nuostatomis [plg. 15, 167; cit. iš 30, 54].

Šio straipsnio tikslas – ištirti specifinės kalbinės bendruomenės dalies – kalbos redaktorių, kaip tarpininkų tarp tekstų autorių ir skaitytojų, požiūrį į kalbines rekomendacijas ir jų įtaką kalbinės raiškos variantų – naujųjų skolinių ir jų atitikmenų – pasirinkimui bei jo poveikį teksto komunikaciniam poveikimui. Kol kas tiriamajai sričiai svarbios kalbos redaktorių nuostatos menkai tetirtos – 1999 m. atlikta 41 žiniasklaidos atstovo, tarp kurių buvo 21 kalbos redaktorius, anketinė apklausa [žr. 9, 92–93] (2).

Nors kalbos nuostatos yra subjektyvus veiksnys, jos galiausiai formuoja objektyvią kalbos tikrovę [30, 53]. Tačiau tik tam tikros – paslėptosios, nesąmoningos – nuostatos. Tiesioginės apklausos respondentai dažnai atvirai teigia manantys, kad būtina vartoti taisyklingą bendrinę lietuvių kalbą, atsisakyti svetimybų (tai yra pritaria oficialiajai kalbos planavimo ideologijai), bet paprastai jie patys to nedaro [25, 191–207]. Toks sąmoningasis nuostatų lygmuo iš esmės tik stigmatizuoja paskiras formas, bet nepaaiškina, kodėl žmonės kalba įvairiai, toli gražu nebūtinai vartodami tuos variantus, kuriuos deklaruoja esant pačius geriausius [žr. 16; 17].

Straipsnyje pristatomas tyrimas nebuvo nuostatų eksperimentas, galintis atskleisti tiesioginę sąsają su informantų kalbos vartoseną. Kalbos redaktoriai buvo apklausti interviu metodu ir išsakė atvirą nuomonę, kuri, kaip minėta, teoriškai turėtų sutapti su oficialiaja ideologija. Kita vertus, kalbos redaktoriai nėra eiliniai kalbos vartotojai: jų darbo pobūdis verčia sąmoningai reflektuoti santykį su kalba ir norma. Palyginti su įprastais sociolingvistikos apklausų respondентаis, vadinamaisiais naiviaisiais kalbos vartotojais, iš kalbos redaktorių tikėtasi profesionalių, su darbo specifika susijusių atsakymų, gero kalbos politikos išmanymo. Taigi daryta prielaida, kad net ir atvirai reiškiamos jų nuostatos bent iš dalies turėtų sietis su realiaja kalbos vartoseną, ypač dėl to, kad redaktoriai, dirbantys su realiais tekstais, nuolatos praktiškai susiduria su norminimo padarinių poveikiu [plg. 25] (3). Respondentams, suprantama, buvo garantuotas anonimiškumas.

Tyrimo empirinė medžiaga – 2017–2018 m. atlikti 20 pusiau struktūruotų interviu su kalbos redaktoriais (stilistais) (4). Jie atstovauja visiems Lietuvoje dirbančių kalbos redaktorių visumos tipams [žr. 6]: dirba leidyklose, vertimo ir redagavimo paslaugų įmonėse, žurnaluose, laikraščiuose, naujienų portaluose, yra laisvai samdomi kalbos redaktoriai. Tarp jų yra redaguojančių įvairaus pavidalo (elektroninius ir spausdintinius) bei pobūdžio tekstus: populiariosios ir analitinės publicistikos, mokslo populiarinimo, mokslinius, administracinius, reklaminius, grožinius ir kt. (vyrauja įvairių tekstų redaktoriai). Visos respondentės yra

-
- (2) Pastebėtina, kad lietuvių kalbos vartotojų – moksleivių, mokytojų, interneto komentatorių, žurnalistų ir t. t. – kalbinės nuostatos yra nemažai tyrinėtos [plačiau žr. 1; 18; 19; 25; 26; 28; 29; 20; 21; 22; 3; 4; 5; 23 ir kt.].
 - (3) Šios prielaidos paremtos ankstesniais žurnalistų, kurie taip pat yra ne eiliniai kalbos vartotojai (jų darbo pobūdis verčia sąmoningai reflektuoti santykį su kalba ir norma), kalbinių nuostatų tyrimais [19; 25].
 - (4) Tyrimo medžiaga rinkta 2017–2018 m. projekto „Kalbos redaktorių požiūris į naujųjų skolinių bei jų atitikmenų vartojimą ir jo sąsajas su norminimu tyrimas“ metu (projektą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija, vadovė Jurgita Girčienė).

moteriškosios lyties (moterys sudaro daugumą šios srities darbuotojų, plg. [6]). Visos turi aukštąjį (universitetinį) humanitarinį išsilavinimą, beveik visos – liuanistinį (yra ir įgijusių keletą specialybių, turinčiųjų daktaro laipsnį). Daugumai kalbos redaktorės darbas yra pagrindinis. Daugiausia jų gyvena Vilniuje, tačiau yra ir dirbančių kituose miestuose: Klaipėdoje, Panevėžyje, Anykščiuose, Širvintose. Apklaustųjų amžius – nuo 29 iki 65, redagavimo darbo stažas – nuo 5 iki daugiau nei 30 metų (tikslesnę informaciją žr. lentelėje). Bendra interviu trukmė – apie 20 val., išrašų apimtis – apie 800 000 sp. ž., apie 20 a. l. (per 400 psl.).

Respondentės kodas	Amžius, darbo vieta ir (ar) redaguojamų tekstų bei darbo pobūdis
1.	55, leidyklos įvairių tekstų kalbos redaktorė
2.	30, leidyklos įvairių tekstų (kalbos) redaktorė
3.	55, leidyklos ir laisvai samdoma ppr. grožinių tekstų kalbos redaktorė, vertėja
4.	65, leidyklos ir laisvai samdoma ppr. grožinių tekstų kalbos redaktorė, vertėja
5.	59, dienraščio kalbos redaktorė
6.	50, dienraščio (kalbos) redaktorė
7.	48, naujienų portalo kalbos redaktorė
8.	31, regioninio laikraščio kalbos redaktorė
9.	29, kultūrinio savaitraščio kalbos redaktorė
10.	34, analitinio bei mokslo populiarinamojo žurnalo kalbos redaktorė
11.	36, žurnalo jaunoms moterims (kalbos) redaktorė
12.	35, vertimo ir redagavimo paslaugų įmonės įvairių tekstų kalbos redaktorė, vertėja
13.	35, vertimo ir redagavimo paslaugų įmonės įvairių tekstų kalbos redaktorė
14.	47, vertimo ir redagavimo paslaugų įmonės įvairių tekstų (kalbos) redaktorė, vertėja
15.	38, laisvai samdoma įvairių tekstų (kalbos) redaktorė, kūrėja
16.	49, laisvai samdoma įvairių tekstų (kalbos) redaktorė, kūrėja
17.	47, laisvai samdoma įvairių tekstų kalbos redaktorė
18.	48, laisvai samdoma įvairių tekstų, ppr. knygų, kalbos redaktorė
19.	46, laisvai samdoma ppr. dalykinių tekstų kalbos redaktorė
20.	48, valstybinės įmonės administracinių tekstų kalbos redaktorė

Tyrimo klausimyną, be informacijos apie patį respondentą, sudarė keli klausimų blokai apie praktinius konkretų leidinį redaguojant kylančius, su naujaisiais skoliniais susijusius klausimus bei jų sprendimo būdus ir jų sąsają su skolinių norminimu per kalbines rekomendacijas.

REDAKTORIŲ POŽIŪRIS Į NAUJŲJŲ SKOLINIŲ IR JŲ ATITIKMENŲ VARTOJIMĄ

Kalbos redaktorių apklausos duomenys neabejotinai rodo variantiškumo, įvairovės poreikį. Tai, galima sakyti, visų respondenčių naujųjų skolinių redagavimo praktikos savirefleksijos leitmotyvas. Jis apima tiek skolinio ar atitikmens, tiek ir įvairių paties skolinio formų

pasirinkimą (tai iš esmės atskleidžia ir įvairių kalbų naujųjų skolinių vartosenos tyrimai [žr. 14; 27; 31; 8; 12; 13 ir kt.]).

Dalies redaktorių manymu, skolinys ir atitikmuo, kaip variantai, reikalingi kaip sinonimai tekstui gyvinti:

Arba tiesiog pasirinkim tekstą, pavyzdžiui, jei tai kažkokia žinutė ir tas žodis pasikartoja kokius penkis kartus tarp tų trijų tūkstančių žodžių... Tai tada tiesiog pavarijuoji, palieki sinonimiką, būtent. Skolinys ir atitikmuo, netgi tada, kai atitikmuo yra normalus, geras, priimtini kaip normalūs sinonimai. Nes sinonimų, ypač šitoj, toj vadinamoj dabartinėj dieninėj žiniasklaidoj, sinonimų norisi, nes tiesiog nususinga kalba ir norisi tos įvairovės... Galų gale ir tas koks, kad ir su menku atspalviu svetimžodis, jis tiesiog bent jau pavarijuoja tą tekstą. Tiesiog tu nematai, kad kas penktoji eilutėj tas pats žodis eina, kai žinutė – trys tūkstančiai žodžių... Arba, tarkim viena problema sprendžiama dešimties tūkstančių žodžių paklodėje... (6)

Anot dalies redaktorių, (sinonimiškai) tekste paliekamas rekomenduojamų atitikmenų turintis skolinys gali teikti ir papildomos ekspresijos, padėti derintis prie teksto adresato, o teksto adresantui – perteikti tam tikrus minties ar aprašomos tikrovės niuansus:

Tai, ko mes negalim pakeisti, tie patys akcentai *online* ir visa kita, mes stengiamės nepiktinaudžiauti ir tam pačiam tekste nevertoti vien tikrai jų, bet paimti ir kokį nors lietuvišką atitikmenį. Mes negalim visiškai atsisakyti to, tarkim, žargono, nes žurnalas praras gyvybę. Jis nebus jaunimui patrauklus, nes jiems reikia to, na, vėlgi nelietuviškai pasakysiu, cinkelio. Išlaikyti tą vadinamą kompostą, kuris, negaliu sakyti, kad yra truputį netaisyklingas, bet jis yra jaunatviškas, jis yra pritaikytas prie šiandieninės kalbos, buitinės kalbos. Tas pats *gadžis* – tai yra įrenginys. Bet jeigu mes visą laiką kalbėsime tik apie įrenginius, tai tekstas taps nuobodus. Bet jei mes vieną kartą pavartosim *gadžis*, tiesiog jaunimas atras save tame. Jis vėlgi suteikia to dabarties jaunimui svarbaus dalyko tokio – jie gali atpažinti save tame tekste. Tai tas yra svarbu. Aišku, neišsprūstant iš valstybinės kalbos rėmų, be abejo. Tai ką mes darom? Mes visą laiką konsultuojamės su Valstybine kalbos komisija, nes tikrai nesinori gauti laiškų iš Valstybinės kalbos inspekcijos. (11)

Interviu duomenys rodo, kad kaip variantai reikalingi ne tik skoliniai ir lietuviškas tos pačios realijos pavadinimai, bet ir įvairios to paties skolinio raiškos formos: jos dėl tam tikrų priežasčių paprastai yra svarbios teksto adresa(n)tui, savaime suprantama, ir teksto stilistikai, paveikimui:

Mūsų klientai rašo prancūziškai „ou“ – *boutique*. Ir mes sakom, štai yra dabar tokia rekomendacija [butikas]. Jie pasakė: jūs (na ne jūs, bet maždaug) vėl viską norit sugadinti. Nes tai neatspindi nei stiliaus, nei prasmės. Dar labiau, dar neaiškiau. Žodžiu, jiems dar neaiškiau. Jie prancūziškai vadina *boutique*. Jie galbūt sako ir *butikas* ar dar kaip nors šnekamojoje kalboje, bet ten, kur yra parašyta – „Laukiame jūsų arba mūsų *butike*, ten vyksta kažkoks pristatymas“ – va čia tai irgi yra iš tų žodžių, kur adaptuota ta forma, bet ji labai klientams neprezentatyviai atrodo. Reprezentacijai yra *boutique*, ar ne? Ir ypač rašytinėje kalboje. Nes yra svarbu vizualizacija, ji irgi yra labai svarbi. Tai, kaip tu pamatai, kaip tai atrodo. (14)

REDAKTORIŲ POŽIŪRIS Į NAUJŪJŲ SKOLINIŲ NORMINIMĄ

Visos apklaustos kalbos redaktorės išsakė nuomonę, kad kalbiniuose šaltiniuose, pirmiausia VLKK konsultacijų banke, pateikiama *informacija* (t. y. ne pačios rekomendacijos, į kurias būtina ketintų atsižvelgti) apie naujuosius skolinius yra neabejotinai naudinga:

Kalbos komisijos [bankas] ne tiek svarbus, kad mes tą variantą paimsime, bet jis tiesiog referencijai, kaip informacijos šaltinis. (14)

Įsijungi Kalbos komisiją staigiai. Tai pirminė priemonė. Ir pasižiūri, ta prasme, o paskui pasižiūri internete, kaip, kokia sklaida to žodžio, kiek jis vartojamas ir kaip terminas, tarkim, kokiam kontekste.

Na ir paskui sprendi, kaip šauna į galvą: arba aš sutinku su Komisija, arba man šitame kontekste tai visiškai netinka. (6)

Kai kurios respondentės pabrėžė tai, kad VLKK konsultacijų (banko) vertę didina liberalėjantis rekomendacijų pobūdis:

Beje, galiu pasakyti, kad lietuvių kalba demokratiška tam tikra prasme ir vienu metu buvo įteisinta labai daug žodžių, kurie anksčiau nebuvo vartojami. Tai palengvino šiek tiek mums gyvenimą. (11)

Juo labiau kad ten yra ir pasikeitimų tokių gana reikšmingų padaryta, kai kurių žodžių pakeistas vertinimas. Kai kurių žodžių, kas būdavo tose kalbos patarimų knygelėse. Tai galiu tai aiškiai pasakyti, kad čia yra tikrai labai geras dalykas, dabar yra ta norma pakeista ar sušvelninta, tai labai gerai. (14)

Taip pat visos respondentės pateikė įvairaus pobūdžio pastebėjimų apie tai, ką, jų manymu, būtų naudinga ar netgi būtina keisti: pradedant pavienių skolinių rekomendacijomis ir baigiant bendraisiais naujųjų skolinių norminimo principais.

Redaktorės, rinkdamosi, jų nuomone, tam tikram tekstui tinkamiausias kalbinės raiškos priemonės – šiuo atveju vieną iš naujos realijos pavadinimų variantų, dažnai susiduria su kalbinėse rekomendacijose pateikiamais apribojimais. Pagal požiūrį į tai galima išskirti tris pagrindines grupes.

1. Mažuma redaktorių teigia, kad esama norminimo situacija jas tenkina, nes draudimas vartoti tam tikrus skolinius netrukdo rinktis joms priimtino varianto:

Niekada akiai nesilaikau [su leksika susijusių rekomendacijų]. ... Tas vienių skolinių draudimo principas man netrukdo, nes vis tiek elgiuosiu taip, kaip noriu. Taip. Bet tas, kuris elgiasi pagal raidę... Tai jam gal ir trukdo. (4)

2. Nemažai redaktorių išsakė nuomonę, kad bendrajai norminimo kryptčiai (ieškoti atitikmenų, adaptuoti skolinių formas, nurodyti tinkamiausius vartoti variantus) pritaria, tačiau tam tikros rekomendacijos jas varžo: verčia arba prisitaikyti renkantis pačių ar tekstų autorių netenkinančius variantus, arba pažeisti kalbos normas (dažnai apkraunant tekstą apsidraudžiamuoju kursyvu ar kt.):

Labai kartais sudėtinga... Tie patys *palaikinimai*... na ką – *patiktukai*? Neturim mes to žodžio iš tikrųjų. Ir vėlgi nereikia piktnaudžiauti ir surašyti *laikai laikai laikai* tekste, bet kartais tai, nemanau, kad tai yra blogai ir teršia labai ypatingai kalbą. Aišku, tai reikia išskirti arba *kursyvu*, arba *kabutėmis* pasirinktinai. Reikia parodyti, kad tai nėra normalus žodis. Jį reikia kažkaip išskirti, parodyti, kad, na, tai skolinys, kad tai galbūt ne visai taisyklinga, bet... Ne dėl to parašėm, kad nežinom, kad nevertotinas. Bet mums tiesiog reikia vat to momento. Ir tie angliški žodžiai, tokie angliški ir ne visai taisyklingi šiuo atveju vartojami todėl, kad neturim iš tikrųjų daugelio atitikmenų. Ir ką daro mūsų kalbos sergėtojai? Gal aš truputį ir ironizuoju ar kažkaip... Bet jie siūlo atitikmenį, kur angliškai vienas žodis, tarkim, o jie pasiūlo dviejų sakinių apibūdinimą. Na tai mes negalim to daryti. Kartais tai irgi juokaujame, kad tai būtų tarkim *bomberis*, man atrodo, tai yra toks bliuzonėlis, sportinio tipo su užtrauktuku. Tai jis dabar kaip ir galimas vartoti, bet aš pati vakar ar kažkada pajuokavau kolegėms, kad, jeigu tai būtų lietuviškas paaiškinimas, tai būtų į švarką panašus greičiausiai sportinio stiliaus švarkelis, užsegamas užtrauktuku. Tai va čia viskas ir pasakyta. (11)

Dažniausiai gi gyvenį šiandiena. Tai tu ir turi prisitaikyti. Ką jau tu ten labai... Dviračio gi neišradinėsi. Kad būtų, kuo galėtume kliautis ir rodyt, kad va, sakysim, jei tu pakeiti kažką, kad žurnalistui galėtum parodyti. (5)

Pabrėžtina, kad kalbėdamos apie realų redagavimo procesą, pateikdamos konkrečių savo redagavimo darbo ar konkrečių skolinių bei jų atitikmenų pavyzdžių visos antrajai grupei priskirtinos redaktorės, t. y. pritariančios esamai norminimo situacijai, iš esmės laikosi liberalesnio požiūrio (plg. toliau aprašytą trečiąją grupę):

Plg.:

Labai sudėtinga iš tikrųjų pasakyti, bet aš manau, kad tada [atsisakius rekomendacijų reitingavimo pagal variantų teiktinumą] įsivyrautų šioks toks chaosas. Būtų labai daug laimingų žmonių, kurie darytų tai visiškai nevaržydami savęs. Neatsakingai. Demokratija virstų anarchija tuomet. Ir aš netgi jaučiu, kaip tuomet būtų. Todėl manau, kad tokio varianto, na, nereikėtų. Visgi yra valstybinė kalba ir normos ir jų reikėtų laikytis. (11)

Ir

Kuo daugiau yra galimybių rinktis, tuo geriau. Tikrai. Ir aš netgi manyčiau, kad taip ir turėtų būti, va, tas būtent tarptautinis atitikmuo *rizotas*, bet, aišku, būtinai sulietuvintas, lietuviškos formos. O *daugiaryžis*, na... vėlgi man šiek tiek primena *vaizduoklį*. Bet, jeigu galima rinktis, yra nuostabu. (11)

Dažnai tos respondentės, kurių redagavimo realybė neatitinka jų išsakytų bendrųjų nuostatų, pačios pastebi ir įvardija šį prieštaravimą:

Tai vat, aš nežinau... Nes vienais atvejais man atrodo, kad reikia griežto tokio draudimo, o kitais atvejais – kad reikia pasirinkimo. Bet taip neišeina. Realiai taip neišeina. Nuostata nuostatai prieštarauja... Taip. Kaip tas darbas turi vykti, aš nežinau. Nes, pavyzdžiui, tas *marketingas* – nemėgstu aš to žodžio, o tie visi *marketingistai* nemėgsta tos *rinkodaros*. Žodžiu, jei vartuju – tai patinka, tai ir kiti noriu, kad vartotų tai, ką aš noriu. Kalba yra labai subjektyvi. O kur ta tiesa? Tiesa ta visą laiką per vidurį kažkur tai. Noriu to lietuviškumo. Bet esu ir atvira, nes galvoju, kad kai kurie lietuviški žodžiai [atitikmenys] yra nešamonė tokia. Reikia labai atsargiai tuos draudimus. Aukso vidurį surasti yra labai sunku. (7)

Apibendrinant galima teigti, kad šios grupės redaktorės savimi pasitiki – žino priimsiančios tinkamą sprendimą (pavyzdžiui, jei joms nepatinka kaip vienintelis variantas siūlomas atitikmuo, vartoja skolinį; jei netinkama siūloma sulietuvinta skolinio forma, vartoja (iš dalies) autentišką), tačiau abejoja kitais – laisvė pačiam rinktis kalbinės raiškos formas joms priylgsta anarchijai:

Man norisi norminimo, nes bijau, kad bus kažkokia palaida bala. Aš turiu kažkokią vidinę nuostatą, kad pati sau neleidžiu kalbėti bet kaip. Netaisau žmonių, bet pati sau atsakomybę jaučiu. Nu man čia kažkoks kalbos ir valstybės pasididžiavimo dalykas yra. O jeigu nebūtų norminimo, o tik tokia ir tokia informacija?.. Būtų siūloma taip ar taip, tokie ar tokie atitikmenys, bet nebūtų jokios normos? Pats pasirenki... Man truputį baisoka, kad bus tokia palaida bala... Bijau dėl suirutės... Kalba kaip sistema man atrodo yra toks daiktas, kur jeigu truputį paleisi, gali sugriūti. Mes kalbam apie svetimžodžius, čia yra tik leksikos lygis, bet man atrodo, kad pats tekstas gali sugriūti. (1)

Plg.:

Jeigu autoriaus vizija orientuota į daugiasluoksnią vartotoją, normų laikytis tiesiog nepavyks. Jeigu aš pradėdau laikytis vienos sistemos, aš matau, kad man nukenčia tekstas. Kad knyga nukenčia. ... Aš norėčiau ne griežtų normų, o rekomendacijų. Kur profesionalas pats rinktųsi. (1)

3. Nemaža dalis redaktorių aiškiai ir nedviprasmiškai pasakė norinčios esamos norminimo situacijos pokyčių: kad kalbinėse rekomendacijose variantai būtų pateikiami tik kaip teksto rengėjui išties pravarti informacija, iš kurios jis pats, atsižvelgdamas į (kon)tekstą, pasirinktų tinkamiausią variantą:

Ir skolinys, ir per kablelį, jei yra, atitikmuo. Tai čia labai gerai. Tai čia tiktai didina pasirinkimo galimybes. Aš visada už pasirinkimą. Visada. Bet kas tas ntk.? Visiems, kam reikia to *hamburgerio*, jie ir parašys *hamburgeris* savo tuose tekstuose, kurie jiems yra svarbūs. O kad ten bus kažkur išrašyta valgiaraščiuose, tai jie ten ir bus tuose valgiaraščiuose *mėsainiai*. Bet vartosenoje tai bus *hamburgeriai*. ... Emociškai draudimas nėra geras dalykas. O kam tas draudimas yra reikalingas, jeigu mes vis tiek parašome taip, kaip mums reikia? Draudimo iš esmės kaip tokio negali būti. Gali būti skirstymas stilistinis, koks nors normos lygio ar ten labiau atitinka, ar pagrindinis variantas, ar dar koks nors... Nes

renkasi net ir ne pats specialistas, ne aš iš tikrųjų renkuosi, aš esu atspindys. Visuomenės. Gyvenimo. ... Tikrai nereikia nieko per jėgą nei ten įkalbinėti ar tų kažkokių rekomendacijų dirbtinų siūlyti. Aš manau, kad rinktis turi būt galimybė visą laiką. Matyti tas skirtingas formas, ir pamatyti tą kažkokį žodį neįprastos rašybos tam tekste. ... Aš manau, kad kalboje viskas tikrai vyksta taip, kaip turi būti. (14)

Manau, rašantys žmonės ir redaktoriai po truputį laisvėja. Nors baimės pavartoti nelietuvišką žodį dar likę daug. Internete labai išpopuliarėjo *dūzgės, asmenukė*. Nors manau, kad *afteris* arba *selfis* lietuvių kalbos nesugadintų. Manau, gerai, jog kuriami atitikmenys, bet neturėtų būti verčiama vartoti tik juos. Tegul žmonės renkasi. Juk tai yra laisvos visuomenės esmė: pasirinkimas, o ne prievarta. Tarkim, man labai nepatinka, kai rusų kalba vartojami žodžiai: *vykend, lanč* ir panašūs – atrodo, kad žmonės neturi savo kalbos arba jos nevertina: tai jau kitas kraštutinis – viską perimti ir mėgdžioti anglų kalbą. Bet tai būdinga tam tikram laikotarpiui, tam tikriems žmonėms. Nemanau, kad lietuvių kalbos vartotojams patiks tik tie angliški atitikmenys. Bet kartais jie būna tikslūs. Tarkim, itališkose kavinėse – ir netgi visose kavinėse ir degalinėse – rašyti *latė* erdvėje ar ant kavos aparatų atrodytų labai provincialu. Nors tekste parašyti „atsigėrėme *latės*“ – man skamba ir atrodo labai gerai. Tai geriausia, kai yra įvairių pavyzdžių ir jie tinkamose situacijose tinkami: vieną kartą lietuviška forma, kitur gali būti originali. Manau, kad sąmoningi redaktoriai ir autoriai ir taiko tokią sistemą: kur kaip geriau tinka, ten ir vartoti vieną ar kitą žodį. (2)

Reikėtų atsivėlgti į gyvąją vartoseną ir ja vadovautis, taip būtų išvengta dirbtinių žodžių, kurių niekas nesupranta ir vis tiek nevartoja. Juk būtent taip ir atsiranda anekdotai apie vielabraukius ir vaizduoklius. Manau, kad reikėtų leisti vartoti visus naujuosius skolinius. (12)

Daugiau šiai grupei atstovaujančių redaktorių, kalbėdamos apie laisvai pasirinktinus variantus, mini skolinį ir atitikmenį, tačiau yra ir tokių, kurios kaip variantus norėtų matyti ir įvairias skolinio formas:

Demokratijos apskritai neturėtų būti jokių draudimų, kokį variantą, kokį žodį rinktis. Net ir originalo formą. Juk žmonės ir jų tekstai įvairūs, skirtingi skaitytojai, kitoks tikslas... Kiekvienas pasirinkimas turi prasmę, neša tam tikrą žinutę. (16)

Vienas iš svarbiausių šiai liberalios kalbos politikos pageidaujančiai grupei priskirtinų redaktorių argumentų – esama norminimo situacija trukdo profesionalams (be baimės) siekti pagrindinio tikslo: kuo tinkamiau perteikti turinį, (kuo greičiau, efektyviau) parengti komunikaciškai paveikų tekstą:

Tai, [skolinių] aišku, būna. Tikrai taip. Skirtinguose tekstuose. Ir grožiniuose būna, ir dalykiniuose. Taip. Kas man gal labiausiai kliūna, ar ne, tai yra mano kaip redaktorės ir teksto autoriaus, jei toks yra, baimė, kad mes būsim nubausti už kažką tokio, ką ne taip padarom. Čia pirmas. Kad visada yra toks emocinis krūvis. Dirbant su tekstu nėra saugumo, laisvės, kad tu esi visiškai laisvas rinktis tokius sprendimus, kokius gal norėtum rinktis. (15)

[Variantai] Tiesiog leistų geriau perduot turinį, bet tekstas realiai būtų vientisesnis, sinonimiškesnis, turtingesnis, o nebūtų išdarytas. Mano galva, taip. Nes aš remiuosi konkrečiais pavyzdžiais, kai, tarkim, aš čia nekalbu apie sausą tekstą, kai yra tas dienraščio tekstas, bet kuris jau yra su pretenzija, literatūrinio savo stiliumi. Tą prasmę, kad [draudimai] negadintų net autoriaus stiliaus, nes dabar tas vos neapsiverkia – maždaug, tai ką, dabar čia šitaip reikia pakeisti? Aš parodau, sakau, kad nekeisiu. Matai, paėmiau ir padariau kursyvą. Aš čia iš savo praktikos šneku. Nes, kai ėjo pas mus ta *Jurgos virtuvė*, o Jurga sėkmingai pati tarėsi, kaip ir aš, va čia, sakau, yra konkreti patirtis. Ir ji, moteriškė, turinti ir rašymo dovaną, ir kalbos dovaną, ir gaminimo dovaną... Tai ir būdavo, kai paima kitos redaktorės jos tekstą, ir ji ten ištaršo, perdirba. Tada Jurga ir pradeda – kas čia pakeitė, nes aš visiškai ne taip rašiau... Išbraukius skolinius neliko to itališko kolorito. (6)

Kažkada seniau pasižiūriu VLKK tinklalapy – ogi *grilis* nevertotina svetimybė. *Kepsninė*. O aš redaguoju knygą apie maistą. Ir randu dar vieną įdomų dalyką, kad *barbekiu* yra šalutinis normos

variantas. *Grilius* ar *grilis* yra nevertotina svetimybė. O viską siūloma keisti žodžiu *kepsninė*. Ir dabar pradėdam žiūrėti į visą situaciją, kas yra *kepsninė*. *Kepsninė* yra ir *grilis*, ir *barbekiu*. Esmė – maistas kepamas *ant grotelių*, *barbekiu* kepama atvirai, atviros grotelės, o *grilis* yra uždarai – uždaros grotelės. *Kepsninė* yra ir tas, ir tas, ir man receptų knygoje labai svarbu. Čia vėl apie tą semantinę apimtį. Ir aš jiems rašau, kad taip negalima, nes *barbekiu* tai ne *grilis*, o *grilis* tai ne *barbekiu*, o *kepsninė* yra tas ir tas, ir man reikia skirtumo. Be to, orkaitės turi *grilio* funkciją. Tai kas ten? Tai *kepsninė* staiga iš orkaitės pasidaro? Tai gal tada jūs pakeiskite tą *kepsninę*... Ir čia prasideda mano gražusis susirašinėjimas. Tai gal jūs tą *kepsninę* pakeiskite *gruzdintuvu*. Aš jiems rašau – *gruzdintuvus* – tai *fritiūrinė*. Tai gal jūs tą *kepsninę* pakeiskite *keptuve*. Aš jiems rašau – *keptuvė* tai *britvonas*. Tai gal jūs pakeiskite... Žodžiu, daug daug visokių, dabar net neatsimenu, buvo prieš keletą metų... Ir, žodžiu, jie man vis parašo, kuo pakeist, o aš jiems vis kokį skolinį... Kad šitas žodis jau užimtas, kad reiškia kažką kitą. Ir galų gale buvo: tai gal jūs parašykite – *mėsa ant grotelių*. Taip, bet reikia aiškaus termino, kad grotelės uždengtos. Ir ką jūs manot, po kiek laiko aš atsiverčiu VLKK tinklalapį, kokio žodžio tą mėnesį buvo ieškoma dažniausiai. Ir dažniausiai tą mėnesį ieškoma buvo *grilius*. Manau, kad tie 200 ieškojimų tai buvo mano kasdien. Bet dar po kurio laiko *grilius* tapo ar ne šalutiniu normos variantu, ar tarptautiniu žodžiu. Čia aš prisiimu nuopelną dėl *grilio* ar *griliaus* įteisinimo, nes aš ten labai nemažai rašiau. (3)

Minėtina, kad redaktorių išsakytas demokratiško variantiškumo siekis iš esmės atitinka kituose panašiuose tyrimuose – tiek naujųjų skolinių vartosenos, tiek kalbinių nuostatų – minimus polinkius [plg. 12; 24; 28 ir kt.].

APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Lietuvoje tebegyvuojanti purizmo, arba kalbos gryninimo, tradicija kalbinės bendruomenės dažnai vertinama pagal jai pastebimiausią – žodyno – sluoksnį. Bene daugiausia diskusijų kyla dėl naujų, aktualias realijas įvardijančių žodžių, paprastai skolinių, norminimo, ypač dėl jų keitimo lietuviškais atitikmenimis.

Pusiau struktūruoto interviu metodu ištyrus specifinės kalbinės bendruomenės dalies – kalbos redaktorių, kaip tarpininkų tarp tekstų autorių ir skaitytojų, nuostatas šiuo aspektu, nustatyta, kad daugumai esama norminimo situacija, nors ir liberalėjanti, tačiau vis tiek ribojanti naujosios leksikos variantų pasirinkimą, dažnai tampa kliūtimi rengiant komunikaciškai paveikų, adresa(n)tui tinkamiausios stilistikos tekstą.

Remiantis daugumos iš dvidešimties apklaustų redaktorių, atstovaujančių visiems Lietuvoje dirbančių kalbos redaktorių tipams, išsakytais kritiniais teiginiais apie naujųjų skolinių norminimo situaciją apskritai arba konkrečias rekomendacijas ir savo elgesį – konkrečių skolinių pateikimą skirtinguose įvairiam adresatui skirtuose tekstuose, tinkamiausias sprendimas būtų toks norminimo pokytis, kai kalbinėse rekomendacijose variantai būtų pateikiami be vertinimo, kaip informacija, neatmetant dalies naujųjų skolinių kaip netinkamų vartoti, sudarant galimybę pasirinkti, redaktoriaus akimis, adresa(n)tui ir konkrečiam tekstui komunikaciškai tinkamiausią variantą. Tai patvirtina ir tuo pačiu metu, tik kiekybiniu – anketinės apklausos – metodu, atlikto kalbos redaktorių nuostatų tyrimo rezultatai: dauguma (apie 70 proc.) iš 63 apklaustųjų pageidauja leksikos variantus įteisinančių pokyčių [plačiau apie tai žr. 7].

Taigi kalbinių rekomendacijų, kaip kalbos norminimo pasekmės, tikslas mažinti variantų skaičių prieštarauja redaktorių išsakytam įvairovės ir galimybės rinktis, t. y. demokratijos, poreikiui. Pasak vienos respondentės, „demokratijos apskritai neturėtų būti jokių draudimų, kokį variantą, kokį žodį rinktis“.

Literatūra

1. ALIŪKAITĖ, Daiva. Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos. *Respectus philologicus*, 2008, 14(19), p. 23–45.
2. *Bendrieji naujųjų skolinių norminimo principai*, 2007. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/bendrieji-naujuju-skoliniu-norminimo-principai>>
3. ČIČIRKAITĖ, Ramunė. Vilnietiško balsių ilginimo socialinė reikšmė. Moksleivių pašąmoningųjų nuostatų tyrimas. *Taikomoji kalbotyra*, 2014, 6. Prieiga per internetą: <<https://taikomojikalbotyra.lt>>
4. ČIČIRKAITĖ, Ramunė. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pašąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra*, 2016, 8. Prieiga per internetą: <https://taikomojikalbotyra.lt>
5. ČIČIRKAITĖ, Ramunė. Vilniaus kalbos variantų socialinės reikšmės. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausios kalbos idėja* (red. Loreta Vaicekauskienė). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2017.
6. GAIŽAUSKAITĖ, Inga. Kalbos redaktorių Lietuvoje visumos paieška (rankraštis įteiktas *Lituanisticos* redakcinei kolegijai).
7. GAIŽAUSKAITĖ, Inga. Kalbos redaktorių nuostatos dėl naujųjų skolinių bei jų atitikmenų vartojimo redaguojamuose tekstuose (rengiamas spaudai).
8. GANDIN, Stefania. Investigating Loan Words and Expressions in Tourism Discourse: a Corpus Driven Analysis on the BBC Travel Corpus. *European Scientific Journal*, 2014, 10(2). Prieiga per internetą: <<http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/2575/2436>>
9. GIRČIENĖ, Jurgita. *Naujieji skoliniai: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: LKI, 2005.
10. GIRČIENĖ, Jurgita. Naujieji svetimžodžiai su šaknimi blog- ir jų atitikmenys. *Kalbos kultūra*, 2008, 81, p. 50–64.
11. GIRČIENĖ, Jurgita. Metakalbiniai komentarai kaip internetinio naujažodžių diskurso elementas. *Lituanistica*, 2012, 58, 3(89), p. 248–272. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.6001/lituanistica.v58i3.2361>>
12. GIRČIENĖ, Jurgita. Metakalbiniai vienetai kaip pagrindinis vartosenos tradicijos neturinčių naujųjų svetimžodžių ir jų atitikmenų integracijos į tekstą būdas. *Žmogus ir žodis*, 2016, 18(1), p. 4–29.
13. GIRČIENĖ, Jurgita. New borrowings in the Lithuanian tourism discours. *Žmogus ir žodis*, 2017, 19, p. 19–37.
14. YANG, Jian. Lexical innovations in China English. *World Englishes*, 2005, 24(4), p. 425–436. Prieiga per internetą: <<http://www.corpus4u.org/forum/upload/forum/2005112309524237.pdf>>
15. KRISTIANSSEN, Tore. Social meaning and norm-ideals for speech in a Danish community. In: Adam Jaworski, Nikolas Coupland and Dariusz Galasiński (eds.). *Metalanguage. Social and Ideological Perspective*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2004, p. 167–192.
16. KRISTIANSSEN, Tore; GARRETT, Peter; COUPLAND, Nikolas. Introducing subjectivities in language variation and change. *Acta Linguistica Hafniensia*, 2005, 37, p. 9–36.
17. KRISTIANSSEN, Tore. Attitudes, ideology and awareness. In: Ruth Wodak, Barbara Johnstone and Paul Kerswill (eds.). *The Sage Handbook of Sociolinguistics*. London: Sage Publications, 2011, p. 265–279.
18. NEVINSKAITĖ, Laima. Kalbos politikos vertinimas interneto komentaruose. *Kalbos kultūra*, 2008, 81, p. 245–265.
19. NEVINSKAITĖ, Laima. Grėsmės kalbai ir kalbos priežiūra: žurnalistų požiūris. *Kalbos kultūra*, 2009, 82, p. 173–189.

20. RAMONIENĖ, Meilutė. Tarmės Aukštaitijos miestuose: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. Iš: Meilutė Ramonienė (red.). *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*. Vilnius: Vilniaus universiteto I-kla, 2013, p. 75–90.
21. RAMONIENĖ, Meilutė. Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra*, 2013, 2. Prieiga per internetą: <<https://taikomojikalbotyra.lt>>
22. RAMONIENĖ, Meilutė. Bendrinė kalba ir tarmė. Socialinės vertės skirtumai. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausias kalbos idėja* (red. Loreta Vaicekauskienė). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2017.
23. TAMAŠEVIČIUS, Giedrius. The role of linguists in metalinguistic discourse in modern Lithuania. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 2016, 37(8), p. 243–252.
24. TAMAŠEVIČIUS, Giedrius. Neformalioji leksika eteryje, arba kuo toliau į mišką. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausias kalbos idėja* (red. Loreta Vaicekauskienė). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2017.
25. VAICEKAUSKIENĖ, Loreta. Oficialioji lietuvių kalba yra negyva kalba. Žurnalistai apie bendrinę kalbą televizijoje ir radijuje. *Darbai ir dienos*, 2011, 55, p. 191–207.
26. VAICEKAUSKIENĖ, Loreta. ‘Good language’ and insecure speakers: A study into metalinguistic awareness of TV and radio journalists in the context of language monitoring in Lithuania. In: Aurelija Usonienė, Nicole Nau and Ineta Dabašinskienė (eds.). *Multiple Perspectives in Linguistic Research on Baltic Languages*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2012, p. 76–103.
27. VAICEKAUSKIENĖ, Loreta. „Skolos bijosi – turtų nepadarysi“. Leksikos skolinimosi poreikiai ir polinkiai 1991–2013 m. rašytiniuose tekstuose. *Taikomoji kalbotyra*, 2013, 3. Prieiga per internetą: <<http://taikomojikalbotyra.lt/lt/2013/12/skolos-bijosi-turtu-nepadarysi-leksikos-skolinimosi-poreikiai-ir-polinkiai-1991-2013-m-rasytiniuose-tekstuose>>
28. VAICEKAUSKIENĖ, Loreta. Didmiestis ir sostinė geriausias lietuvių kalbos percepcijose. *Taikomoji kalbotyra*, 2014, 6. Prieiga per internetą: <<https://taikomojikalbotyra.lt>>
29. VAICEKAUSKIENĖ, Loreta. Du sąmonės lygmenys, dvi geriausias kalbos, vienas standartas. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausias kalbos idėja* (red. Loreta Vaicekauskienė). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2017.
30. VAICEKAUSKIENĖ, Loreta; SUBAČIUS, Giedrius; NEVINSKAITĖ Laima. Apie kalbos idealą, standartą ir kaitą. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausias kalbos idėja* (red. Loreta Vaicekauskienė). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2017.
31. ZYLBERSTEIN, Jonathan. Translating Terms and Cultural Aspects from English to Swedish in a Social Scientific Text about Gastronomy. *Linné universitetet Kalmar Växjö*, 2013. Prieiga per internetą: <<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:627873/FULLTEXT01.pdf>>

JURGITA GIRČIENĖ

Editors' Position: A Need for Democracy

Summary

Based on the responses of twenty semi-structured interviews, the paper discusses the position of linguistic editors representing all types of linguistic editors active in Lithuania. It describes the position of this specific part of the linguistic community, the intermediaries between authors and readers, regarding standardisation of a particular type of lexis, the so-called new borrowings, which are so important to the society. The paper aims to identify the impact of the purist tradition (purification of lexis), which is still alive in Lithuania, on the choice of variants and the communicative effectiveness of a text as seen by the editors. It also looks into the editors' attitude towards the present situation in general: whether they support it or desire changes.

A conclusion was reached in the present research that for the majority of editors the present situation in the field of standardisation that limits the choice of lexical variants interferes with their aspirations to produce a communicatively effective text. To summarise the criticism and specific recommendations expressed by many of the respondents towards the general situation in the field of standardisation of new borrowings, the most suitable solutions for the editors would be a change in standardisation practices: linguistic recommendations should suggest variants in an informative rather than prescriptive manner, without rejecting certain borrowings as inappropriate, and allowing to choose a variant or a synonym stylistically most suitable for the text in question and for the targeted addressee. Responses by all the editors interviewed about their approach (introduction of specific borrowings into different texts targeted at different addressees related to linguistic recommendations) suggest a need for diversity and variability. To conclude, the aim sought by linguistic recommendations issued as a consequence of language standardisation, i.e., limiting the number of variants, conflicts with the need for diversity and for the possibility to choose among variants, in other words, the need for democracy as expressed by the editors.

Keywords: editors' position, position towards standardisation of lexis and its impact on the choice of variants and on the communicative effectiveness of a text, need for democracy